TALABA-YOSHLARNING IJTIMOIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHDA GENDER YONDASHUVGA ASOSLANGAN INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

Egamberdiyeva Turg‘unoy Axmadjonovna[1] Farg‘ona davlat universiteti professori

Xolmatova Muzayyan Mubashirovna[2] Qo‘qon davlat universiteti v.b dotsenti[2]

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy oliy ta’lim sharoitida talaba-yoshlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishda gender yondashuvdan foydalanishning nazariy va pedagogik asoslari hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Maqolada hamkorlikda o‘qitish, loyiha, muammoli ta’lim, case-study, debat, trening, rolli o‘yinlar va raqamli pedagogik texnologiyalardan gender yondashuv asosida foydalanish masalalari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: gender, gender yondashuv, gender tenglik, yoshlar, talaba-yoshlar, ijtimoiy faollik, innovatsion pedagogik texnologiya, pedagogik shart-sharoit, liderlik, kommunikativ kompetensiya, loyiha, hamkorlik, mahalla, oliy ta’lim.

Bugungi kunda jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, ma’naviy va madaniy taraqqiyotini ta’minlashda yoshlarning faol ishtiroki muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yosh avlodning mavjud ijtimoiy jarayonlarga befarq bo‘lmasligi, o‘z tashabbuslarini ilgari surishi, jamoatchilik faoliyatida ishtirok etishi, muammolarni mustaqil aniqlashi va ularni hal etishga qaratilgan konstruktiv takliflarni ilgari surishi jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi omillardan biridir. Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talaba-yoshlar intellektual salohiyati, yangi g‘oyalarga moyilligi, axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari va ijtimoiy tashabbuslari bilan jamiyat taraqqiyotining muhim subyekti sifatida namoyon bo‘ladi [4. – B. 12].

Talaba-yoshlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish faqat ularning jamoat tadbirlarida qatnashishini ta’minlash bilangina cheklanmaydi [1. – B. 18]. Mazkur tushuncha yoshlarning o‘z nuqtayi nazarini erkin ifodalashi, jamoa bilan ishlashi, ijtimoiy muammolarni anglash va tahlil qilish qobiliyatiga ega bo‘lishi, mustaqil qaror qabul qilishi, tashabbus ko‘rsatishi, turli loyihalarni ishlab chiqishi va ularni amalga oshirish jarayonida mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishi kabi ko‘plab jihatlarni qamrab oladi.

Shu jihatdan qaraganda, oliy ta’lim muassasasida talaba-yoshlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish jarayoni shaxsga yo‘naltirilgan, hamkorlikka asoslangan va innovatsion xarakterga ega bo‘lishi zarur [2. – B. 8]. Bunda ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari va ijtimoiy tajribasini hisobga olish muhim pedagogik shartlardan biri hisoblanadi.

Gender yondashuv ana shu jarayonda alohida pedagogik ahamiyatga ega. Chunki ta’lim jarayonida yoshlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishda barcha talabalarga bir xil yondashuvning o‘zi yetarli emas. Har bir talabaning shaxsiy imkoniyatlari, kommunikativ xususiyatlari, qiziqishlari, ijtimoiy tajribasi va o‘zini namoyon qilish usullari turlicha bo‘lishi mumkin. Shuning uchun pedagog ta’lim jarayonini tashkil etishda barcha talabalar uchun teng imkoniyat yaratishi bilan birga, ularning individual ehtiyojlarini ham hisobga olishi lozim [3. – B. 28].

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar esa gender yondashuvni amaliyotga tatbiq etish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Xususan, loyiha texnologiyasi, muammoli ta’lim, hamkorlikda o‘qitish, debat, case-study, trening, rolli o‘yinlar, raqamli ta’lim platformalari va boshqa interfaol metodlar talabalarni faol subyekt sifatida ta’lim jarayoniga jalb qilish imkonini beradi [5. – B. 98].

Gender yondashuvni ta’lim jarayoniga tatbiq etish masalasini tushunish uchun avvalo “gender” va “gender tenglik” tushunchalarining mazmuniga e’tibor qaratish lozim. Gender tushunchasi jamiyatda ayollar va erkaklarning ijtimoiy rollari, imkoniyatlari, xulq-atvoriga qo‘yiladigan ijtimoiy talablar va kutilmalar bilan bog‘liq munosabatlarni ifodalashda qo‘llanadi [20. – B. 112]. Demak, gender masalasi faqat biologik farqlarni emas, balki shaxsning jamiyatdagi ijtimoiy mavqei va faoliyatiga ta’sir qiluvchi ijtimoiy omillarni ham qamrab oladi.

Ta’lim tizimida gender yondashuvning qo‘llanilishi o‘quvchi yoki talabaning imkoniyatlarini uning jinsiga qarab oldindan belgilab qo‘ymaslik, barcha ta’lim oluvchilarga o‘z qobiliyatlarini rivojlantirish uchun teng sharoit yaratish va ta’lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik munosabatni qaror toptirishni nazarda tutadi.

Pedagogik nuqtayi nazardan gender yondashuvni quyidagi o‘zaro bog‘liq jihatlar orqali izohlash mumkin [11. – B. 181].

Birinchidan, teng ta’limiy imkoniyat. Bunda har bir talaba o‘z bilim va ko‘nikmalarini namoyon etish, savol berish, fikr bildirish, munozarada qatnashish, loyiha ishlab chiqish va jamoa faoliyatida ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak.

Ikkinchidan, individual yondashuv. Talabalarning shaxsiy qobiliyati, qiziqishi, ijtimoiy tajribasi va o‘zlashtirish xususiyatlari hisobga olinadi.

Uchinchidan, stereotiplarni kamaytirishga yo‘naltirilgan ta’lim muhiti. Pedagog talabalarning kasbiy va ijtimoiy imkoniyatlarini jins bilan bog‘lab qo‘yuvchi stereotipik qarashlarning shakllanishiga yo‘l qo‘ymasligi lozim.

To‘rtinchidan, ijtimoiy sheriklik va hamkorlik. Talabalar turli jamoaviy loyihalarda hamkorlik qilish orqali bir-birining fikri, tajribasi va imkoniyatlarini hurmat qilishni o‘rganadilar.

Beshinchidan, shaxsiy va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirish. Gender yondashuv talabalarning faqat huquq va imkoniyatlarini anglashiga emas, balki jamiyat oldidagi mas’uliyatini tushunishiga ham yordam beradi.

Shunday qilib, gender yondashuvni ta’lim jarayoniga joriy etish faqatgina gender tenglik masalalarini alohida mavzu sifatida o‘rgatish bilan chegaralanmasligi kerak. U ta’lim mazmuni, pedagogik muloqot, guruhli faoliyat, topshiriqlarni taqsimlash, baholash, loyihaviy faoliyat va talabalar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash kabi jarayonlarning barchasida namoyon bo‘lishi lozim.

Ijtimoiy faollik shaxsning jamiyat hayotida faol ishtirok etishi, mavjud muammolarga nisbatan munosabat bildirishi, o‘z tashabbuslarini ilgari surishi va ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatni amalga oshirishga tayyorligi bilan tavsiflanadi [18. – B. 183].

Talaba-yoshlar ijtimoiy faolligining muhim jihati shundaki, oliy ta’lim muassasasi nafaqat kasbiy bilim beruvchi, balki shaxsning ijtimoiy tajribasini shakllantiruvchi muhim muhit ham hisoblanadi. Talaba auditoriyada olgan nazariy bilimlarini turli ijtimoiy loyihalar, jamoatchilik tadbirlari, volontyorlik faoliyati va ilmiy-tadqiqot ishlari orqali amaliyotda qo‘llashi mumkin.

Talabaning ijtimoiy faolligini quyidagi asosiy tarkibiy qismlar orqali tavsiflash mumkin [7. – B. 217]:

motivatsion komponent – talabaning ijtimoiy faoliyatga qiziqishi, tashabbus ko‘rsatishga ehtiyoji va jamiyat hayotida ishtirok etishga ichki intilishi;

kognitiv komponent – ijtimoiy jarayonlar, jamoatchilik faoliyati, gender tenglik, fuqarolik mas’uliyati va liderlik haqidagi bilimlar;

faoliyatli komponent – olingan bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llash, loyihalarda ishtirok etish, jamoa bilan ishlash va ijtimoiy tashabbuslarni amalga oshirish qobiliyati;

kommunikativ komponent – boshqalar bilan muloqot qilish, o‘z fikrini aniq ifodalash, muhokamada qatnashish va turli nuqtayi nazarlarni hurmat qilish;

refleksiv komponent – o‘z faoliyatini tahlil qilish, erishilgan natijalarni baholash va kelgusidagi faoliyatini takomillashtirish qobiliyati.

Mazkur komponentlarning o‘zaro uyg‘un rivojlanishi talabaning ijtimoiy faolligini barqaror shakllantirish imkonini beradi.

Gender yondashuv va talaba-yoshlarning ijtimoiy faolligi o‘rtasidagi pedagogik bog‘liqlik, avvalo, ta’lim muhitida yaratiladigan imkoniyatlar bilan belgilanadi [19. – B. 152]. Agar ta’lim jarayonida talabalar o‘z fikrini erkin bildirish, tashabbus ko‘rsatish va jamoaviy faoliyatda qatnashish imkoniyatiga ega bo‘lsa, ularning ijtimoiy faolligi uchun zarur pedagogik asos shakllanadi.

Bunday muhitda pedagogning vazifasi faqat bilim berishdan iborat bo‘lmay, balki talabalarning faoliyatini tashkil etish, ularni mustaqil fikrlashga undash, jamoada ishlashga o‘rgatish va ijtimoiy tashabbuslarini rag‘batlantirishdan iborat bo‘ladi.

Gender yondashuv asosida tashkil etilgan guruhli faoliyatda vazifalarni taqsimlash jarayoni ham muhim ahamiyatga ega. Har bir talaba guruhda rahbar, ma’ruzachi, tahlilchi, tashkilotchi, texnik ijrochi yoki taqdimotchi kabi turli rollarni bajarishi mumkin. Bu jarayonda rollarni jins asosida emas, balki talabalarning qobiliyati, qiziqishi va rivojlanish ehtiyojidan kelib chiqib taqsimlash maqsadga muvofiq [12. – B. 49].

Bunday yondashuv talabalarga turli faoliyat turlarini sinab ko‘rish imkonini beradi. Natijada talaba o‘zining ilgari namoyon bo‘lmagan qobiliyatlarini kashf etishi, liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirishi va ijtimoiy faoliyatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashi mumkin.

Zamonaviy ta’lim jarayonida pedagogik texnologiyalarning asosiy vazifalaridan biri talabani passiv tinglovchidan faol ta’lim subyektiga aylantirishdir. Gender yondashuv

asosida tashkil etilgan innovatsion pedagogik texnologiyalar ham aynan shu maqsadga xizmat qiladi [17. – B. 216].

Loyiha texnologiyasi talabalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishda katta imkoniyatlarga ega. Talabalar kichik guruhlarga bo‘linib, muayyan ijtimoiy muammoni tanlaydilar, uning sabablarini o‘rganadilar, ma’lumot to‘playdilar, muammoning yechimlarini ishlab chiqadilar va yakuniy natijani taqdim etadilar. Masalan, “Mahallada yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish”, “Talabalar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash”, “Yoshlar uchun teng imkoniyatlar”, “Yoshlarning raqamli faolligi” kabi loyihalarni tashkil etish mumkin [9. – B. 175].

Muammoli ta’lim talabalarga tayyor bilimni berishdan ko‘ra, muammoni mustaqil aniqlash va uning yechimini topishga yo‘naltiriladi. Masalan, pedagog talabalarga quyidagi muammoli vaziyatni taklif qilishi mumkin: “Mahallada yoshlarning jamoatchilik tadbirlarida ishtiroki yetarli emas. Buning sabablarini qanday aniqlash va yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish uchun qanday pedagogik choralarni taklif qilish mumkin?”

Case-study texnologiyasi real hayotga yaqin vaziyatlarni tahlil qilish imkonini beradi. Gender yondashuv asosida tuzilgan keyslar orqali talabalar turli ijtimoiy vaziyatlarni tahlil qilishlari mumkin [17. – B. 139]. Masalan, “Talabalar jamoasida ayrim ishtirokchilar guruh muhokamasida faol qatnashmayapti. Bunday vaziyatda pedagog qanday strategiyadan foydalanishi kerak?” degan keys berilishi mumkin.

Debat talabalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishning samarali vositalaridan biridir. Chunki debat davomida talaba o‘z fikrini asoslash, dalillar keltirish, qarama-qarshi fikrni tinglash va unga munosabat bildirishni o‘rganadi [14. – B. 147]. Gender tenglik, yoshlar siyosati, oliy ta’limdagi teng imkoniyatlar, mahalla va yoshlar hamkorligi kabi mavzularda debatlar tashkil etish mumkin.

Treninglar orqali talabalarda liderlik, kommunikativ kompetensiya, jamoada ishlash, nizolarni konstruktiv hal qilish, qaror qabul qilish va tashabbuskorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. Trening jarayonida talaba faqat nazariy bilim oluvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida qatnashadi. Turli mashqlar, rolli vaziyatlar, guruhli topshiriqlar va refleksiv muhokamalar orqali talabaning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalari rivojlanadi [10. – B. 95].

Talaba-yoshlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish zamonaviy oliy ta’lim tizimining muhim pedagogik vazifalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Chunki bugungi talaba kelajakda turli kasbiy va ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etadigan mutaxassis sifatida shakllanadi. Shu sababli oliy ta’lim jarayonida talabaning faqat akademik bilimlarini rivojlantirish bilan cheklanib qolmasdan, uning ijtimoiy kompetensiyalari, tashabbuskorligi, liderlik qobiliyati, kommunikativ madaniyati va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish ham muhimdir.

Gender yondashuv ushbu jarayonni tashkil etishda muhim pedagogik imkoniyat yaratadi. Mazkur yondashuvning asosiy mohiyati talabalarning individual imkoniyatlarini jinsiga bog‘lab qo‘ymasdan, ularning qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta’limiy va ijtimoiy faoliyatga jalb etishdan iborat [13. – B. 85]. Bunda barcha talabalar uchun o‘z fikrini bildirish, tashabbus ko‘rsatish, jamoaviy loyihalarda ishtirok etish, liderlik vazifalarini bajarish va o‘z qobiliyatlarini namoyon etish imkoniyatlari yaratiladi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar gender yondashuvni amaliy jihatdan amalga oshirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Xususan, loyiha texnologiyasi talabalarning mustaqil va jamoaviy faoliyatini rivojlantirsa, muammoli ta’lim ularni ijtimoiy muammolarni tahlil qilishga undaydi. Case-study real hayotiy vaziyatlarni pedagogik jihatdan tahlil qilish imkonini beradi. Debat texnologiyasi mustaqil fikrlash va kommunikativ kompetensiyani rivojlantiradi. Treninglar esa liderlik, jamoada ishlash va tashabbuskorlikni shakllantirish uchun imkoniyat yaratadi. Raqamli pedagogik texnologiyalar esa yoshlarning ijtimoiy faoliyatini virtual muhitga kengaytirish imkonini beradi.

Shuningdek, talaba-yoshlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish jarayonida natijalarni muntazam monitoring qilish va pedagogik mezonlar asosida baholash zarur. Motivatsion, kognitiv, faoliyatli, kommunikativ va refleksiv mezonlarning o‘zaro uyg‘unligi talabaning ijtimoiy faolligini kompleks baholash imkonini beradi.

Umuman olganda, gender yondashuv va innovatsion pedagogik texnologiyalarning integratsiyasi oliy ta’lim muassasalarida talaba-yoshlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish uchun yaxlit pedagogik tizimni shakllantirish imkonini beradi. Bunday tizimda talaba ta’lim jarayonining oddiy ishtirokchisi emas, balki o‘z ijtimoiy faoliyatini mustaqil tashkil eta

oladigan, jamoada hamkorlik qila oladigan, tashabbus koʻrsatadigan va ijtimoiy muammolarni hal etishga oʻz hissasini qoʻsha oladigan faol shaxs sifatida shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2023.
2. Oʻzbekiston Respublikasining “Ta’lim toʻgʻrisida”gi OʻRQ-637-son Qonuni. 2020-yil 23-sentabr.
3. Oʻzbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati toʻgʻrisida”gi OʻRQ-406-son Qonuni. 2016-yil 14-sentabr.
4. Oʻzbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida”gi OʻRQ-562-son Qonuni. 2019-yil 2-sentabr.
5. Azizxoʻjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Oʻzbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamgʻarmasi nashriyoti, 2006.
6. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2008.
7. Mavlonova R., Toʻrayeva O., Holiqberdiyev K. Pedagogika. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2008.
8. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2003.
9. Подласый И.П. Педагогика. – Москва: Юрайт, 2018.
10. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика. – Москва: Академия, 2013.
11. Banks J.A. An Introduction to Multicultural Education. – Boston: Pearson, 2016.
12. UNESCO. Gender Equality in Education. – Paris: UNESCO.
13. UNICEF. Gender Equality. – New York: UNICEF.
14. World Bank. Gender Equality and Development. – Washington, DC: World Bank.
15. OECD. The Pursuit of Gender Equality: An Uphill Battle. – Paris: OECD Publishing, 2017.
16. European Commission. Gender Equality Strategy. – Brussels: European Commissio